

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

ERIK ALLARDT

Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv

Artikel ursprungligen publicerad i
Historiska och litteraturhistoriska studier 56
SSLS 492, 1981, s. 13–22

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015
ISBN 978-951-583-316-7

Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv

Europas karta är som en mosaik av olika nationaliteter och nationella grupper. Den består inte bara av nationalstater, utan också i högsta grad av språkliga minoriteter. De är utspridda över praktiskt taget hela Europa och man brukar räkna med att det finns ca 50 språkliga minoriteter enbart i Väst-Europa. Att tänka på att finlandssvenskarna är en av dessa minoriteter löser naturligtvis inte våra vardagsproblem, men det är inte desto mindre ofta fruktbart att försöka se finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv.

Finlandssvenskarna, en särpräglad minoritet

I vissa avseenden utgör finlandssvenskarna en ovanlig minoritet. En av de överraskningar som möter den som försöker studera minoriteterna i Europa är att det finns t o m starkt aggressiva minoriteter bland vilka endast en del av minoritetens medlemmar kan tala sitt eget språk. Det berättas att endast ca 15 procent av baskerna i Spanien kan tala baskiska. Inte desto mindre är det baskiska språket viktigt för baskerna, men det är det historiska medvetandet om baskiskans och Baskiens traditioner som är viktiga och inte förmågan att tala själva språket. Från en jämförande synpunkt behärskar finlandssvenskarna sitt eget språk ovanligt bra. Det är sällan vi ser saken från den synpunkten. Snarare är finlandssvenskarna, i synnerhet kanske i Helsingfors-trakten, bekymrade över att det finlandssvenska språket håller på att utarmas och i vissa

situationer uppblandas med finska ord. Att finlandssvenskarna vid en jämförelse med andra europeiska minoriteter i ovanlig grad kan sitt eget språk är en uppmuntran, men det är ändå inte främst därför jag nämner saken. Det finns en konkret, praktisk bakgrund till att finlandssvenskarna kan sitt eget språk. Bakgrunden är den att finlandssvenskarna under sin skolgång hela vägen kan gå i svenskspråkiga skolor och att den svenska skolan i Finland har hållit en förhållandevis god nivå. Vi tar förstas förkomsten av svenska skolor som en självklarhet, men dessa har naturligtvis inte uppstått av sig själva, utan krävt många uppoffringar och hårt arbete. Att få skolor på sitt eget språk är också ett mål som många andra europeiska minoriteter i dag kämpar och arbetar för.

”Finlandssvenskarna kanske en halv miljon”

I ett jämförande perspektiv finns det hos finlandssvenskarna också andra särpräglade drag som är så självfallna att man i första hand inte alls tänker på dem. Språkliga minoriteter avgränsas och antalet medlemmar inom de olika minoriteterna räknas på högst varierande och olika sätt. I vissa fall råder territoriella principer såsom i Schweiz där ens språkgrupp helt enkelt bestäms av den kanton där man bor. I andra fall tillförs man en språklig minoritet blott den ena av föräldrarna har haft minoritetsspråket som modersmål. Den här synpunkten framfördes ofta av folktingets numera avlidne sekreterare Wilhelm Schalin. Han skrev 1977 en artikel som hette ”Finlandssvenskarna kanske 0,5 miljoner” och som gick ut på att finlandssvenskarna snarare är 500 000 än 300 000 personer om man använder beräkningsprinciper som är i bruk på många andra håll. Schalins poäng var att finlandssvenskarna beräknas enligt en sorts minimiprincip och att beräkningsprincipen inte har kunnat undgå att påverka den allmänna bilden av finlandssvenskarna som en krympande grupp. Det är i själva verket så att vissa språkliga minoriteter nästan skulle utraderas från Europas karta om deras storlek skulle beräknas enligt lika

krävande principer som finlandssvenskarna. Det är emellertid tydligt att det finns en hel del fördelaktiga konsekvenser av det krävande beräkningssättet. Det hos oss använda sättet att räkna antalet svenskspråkiga på basen av vad som är den enskilde individens huvudspråk eller modersmål har ett samband med det faktum att finlandssvenskarna faktiskt kan bruka sitt eget språk. Strävan att upprätthålla svenska skolor och svenskspråkiga offentliga institutioner i Finland, såsom biskopsstift, radio- och tv-avdelningar, truppförband, ämbetsdistrikt osv bygger naturligtvis på att den individuella finlandssvensken faktiskt kan tala sitt språk och inte bara på att hans eller hennes föräldrar har talat det eller att det allmänt talas i hemtrakten. Inte desto mindre kan det ibland vara nyttigt att dra sig till minnes den schalinska synpunkten.

Strukturella olikheter

Också i fråga om sin struktur är finlandssvenskarna ganska särpräglade bland språkliga minoriteter. Minoriteter som har kunnat upprätthålla en inbördes samhörighet brukar antingen ha ett gemensamt territorium eller vara enhetliga till sin sociala ställning och sammansättning. Ingetdera villkoret gäller för finlandssvenskarna. För det första är den finlandssvenska bosättningen som bekant ganska utspridd så att den svenskspråkiga bosättningen i Österbotten inte direkt gränsar till den svenskspråkiga bosättningen i Nyland och Åboland. För det andra uppvisar finlandssvenskarna en stor variation i fråga om sin sociala ställning. Det behöver naturligtvis inte påpekas här i Österbotten, men i motsats till vad många har trott i Sverige och också i det finska Finland är finlandssvenskarna inte och har inte varit en högreståndsbefolkning: majoriteten av finlandssvenskarna har alltid tillhört de lägre samhällsskikten. Vad som är anmärkningsvärt och viktigt är att det inte existerade någon samhörighet mellan svenskar från olika landskap före andra hälften av 1800-talet. Inte heller fanns det några sociala band mellan svenskspråkiga från olika samhälls-

skikt om de inte händelsevis råkade bo i samma trakter. Den svenska samlingsrörelse som uppstod mot slutet av 1800-talet uppkom som en reaktion till finskhetsrörelsen och fenno-manin.

Både känslo- och intressegemenskap

I dag finns det trots gnabb mellan representanter för olika landskap och politiska partier och trots ganska stora inbördes olikheter en tydlig känsla av enhet och samhörighet inom den finlandssvenska befolkningen. Jag tror att det är viktigt att betona att det inte bara är en känslsak. Det finns förvisso bland finlandssvenskarna en känsla av att hela den svenskspråkiga befolkningen i Finland hör samman, men den språkliga solidariteten är ingalunda den enda eller ens alltid den starkaste lojaliteten som enskilda finlandssvenskar känner. Vid intervjuer som 1977 gjordes både i Helsingfors-nejden och i Vasa framgick det att människors starkaste lojalitet ofta kändes för andra människor i hemtrakten, och att hemregionen också oftast nämns som den viktigaste gruppen eller källan till lojalitet. I föreställningen om hembygden ingår naturligtvis också dess språkliga karaktär som ett centralt element. Det visar sig emellertid att också språket som sådant betonas som en viktig sak. Rent av en tredjedel av de intervjuade finlandssvenskarna både i Helsingfors-regionen och i Vasa betonade att språket utgör den viktigaste grundvalen för samhörighet.

Trots att känslan av en språklig gemenskap existerar och är levande för många finlandssvenskar är det som sagt viktigt att betona att det inte bara är fråga om en känslsak, utan också i stor utsträckning en fråga om gemensamma intressen. Samhörigheten bygger på att man kan dra nytta av gemensamma institutioner som exempelvis en svensk skolorganisation, ett svenskt biskopsstift, svenska ämbetsdistrikt etc, och av gemensamma organisationer över landskapsgränserna såsom den gemensamma idrottsrörelsen och riksomfattande politiska organisationer. Det är ganska klart att finlandssvenskarnas lev-

nadsförhållanden och livskvalitet vore mycket sämre och av lägre kvalitet om de inte kunde dra nytta av gemensamma svenska institutioner och organisationer som går över landskapsgränser och politiska fällor.

Den språkliga nyväckelsen

Under 1970-talet har en sorts nyväckelse gått fram bland de språkliga minoriteterna i Europa. Det finns exempel på minoriteter som har legat lågt i århundraden för att nu plötsligt sedan slutet av 1960-talet uppträda som grupper med anspråk på att ha ett eget språk, en kulturell egenart och särskilda kulturellt bestämda behov. Ett exempel utgör Occitanien, som täcker största delen av södra Frankrike. Det finns exempel på minoritetsspråk som har varit utdöda som gaeliskan på ön Man och i Cornwall, men som nu är föremål för intensiva upplivningsförsök. I Frankrike finns ett stort antal områden med språkliga minoriteter, såsom Occitanien, Elsass-Lothringen, det franska Baskien och Katalonien. Utmärkande för dem alla var att all aktivitet kring minoritetsspråket låg praktiskt nere mellan befrielsen efter det andra världskriget 1945 och 1968. Intensifieringen av intresset för det egna språket kan i allmänhet observeras både på ett kulturellt och på ett politiskt plan. Tydligast har det ökade intresset för minoritetens kulturella egenart kunnat observeras i organisations- och föreningslivet. I t ex Elsass-Lothringen fanns det 1968 bara en organisation som såsom sin uppgift hade att värna och utveckla den särskilda kultur som utmärker Elsass-Lothringen. Redan 1975 hade organisationernas antal ökat till nitton.

Den språkliga nyväckelsen runt om i Europa har många gemensamma drag bland vilka två förtjänar att särskilt framhållas. Den ena gemensamma egenskapen består i den ökade betydelsen av självidentifikation eller den verksamhet som minoriteten själv bedriver för att karakterisera sig och sin egenart. Det är nämligen så att språkliga grupper, minoriteter och nationaliteter inte uppstår så där bara av sig själva även om

de har sina särdrag, sin historia och sitt eget språk. En av förutsättningarna för att en språklig minoritet eller nationalitet skall uppfattas som en enhetlig folkgrupp är att någon kategoriserar, klassificerar eller identifierar den som en sådan. Under historiens gång har det oftast varit majoriteterna som utfört kategoriseringarna och klassificeringarna. Minoritetsmedlemmarna har kategoriserats eller stämplats för att majoriteterna har önskat hålla dem på plats. Utmärkande för den språkliga nyväckelsen är att det nu är minoriteterna som starkt går in för att klassificera och kategorisera sig själva. I många fall har detta medfört en omsvängning av gamla värden enligt principen »black is beautiful» (svart hudfärg är vacker). Gamla skymf- och skällsord har på olika håll getts en ny betydelse. Bretagnarna brukade på 1930-talet ofta skämmas för sin bakgrund och de sades utgöra Frankrikes kanonföda och slodder. »Spottning och bretagnare förbjudna» kunde kritteckningar på väggen lyda före det andra världskriget. I dag finns det ett nytt och positivt intresse för bretagnskt folklore och den språkliga närheten till Wales betonas starkt. I fråga om svenskan i Finland är det viktigt att observera att finlandssvenskarna i synnerhet på det kulturella området, såsom i fråga om skolor, tidningar, tv-program vanligen har de institutioner som många andra språkliga minoriteter nu önskar sig och håller på att skapa. Inte desto mindre kan man också bland finlandssvenskar spåra en ökning av intresset för det finlandssvenska. Det finns exempelvis ett nytt intresse för finlandssvensk folkmusik, åldersgrupperna mellan 20 och 30 år är enligt utförda intervju-undersökningar mer intresserade av det svenska än åldersgrupperna mellan 30 och 50, den samhällsvetenskapliga forskningen kring finlandssvensk samtid och framtid har starkt intensifierats osv. Att kalla sig själva hurrare är den finlandssvenska versionen av principen »black is beautiful».

Det andra viktiga draget i återupplivningen av de språkliga grupperna är den stora betydelsen av organisationerna och föreningslivet. I praktiken är i dagens samhälle uppkomsten av ett föreningsnät och föreningsliv på livets olika områden en förutsättning för att en språklig minoritet eller nationalitet

skall uppleva sig som en grupp som existerar på egna villkor.

Man frågar sig naturligtvis varför det har skett en sådan intensifiering i språkliga gruppers både kulturella och politiska verksamhet just på 1970-talet. I och med den ökade automatiseringen, byråkratiseringen och teknologiseringen känner antagligen människorna ett ökat behov av att betona sina rötter. Att söka kulturella och språkliga särdrag är så att säga en reaktion mot många omständigheter som i dag upplevs som stressande och pressande. I åtminstone Mellaneuropa sammanhänger revitaliseringen av aktiviteten bland språkgrupper och minoriteter med vissa ekonomiska förändringar. Den internationella handeln och i synnerhet den ekonomiska blockbildningen bland Europas stater har gjort både gränsområden, de s k periferierna, och flerspråkighet mycket viktigare än tidigare. Den moderna staten har också råd med två- eller flerspråkighet: i väldigt många fall är nyttan av tvåspråkigheten större än kostnaderna. Det är väl också därför som många moderna stater har börjat förhålla sig ganska välvilligt till sina minoriteter. Det blir allt vanligare att i synnerhet regionalt klart avgränsade minoriteter beviljas någon form av autonomi eller självstyrelse.

Vikten av institutioner och organisationer

Det har redan betonats, hur en vitalisering av förenings- och organisationslivet har varit en central del av den språkliga nyväckelsen. Det kan sägas ännu kraftigare: utan ett livaktigt förenings- och organisationsnät är språkliga och andra minoriteter i dagens samhällen ofta dömda att försvinna och förtvina. Språkliga eller som man brukar säga etniska grupper existerar naturligtvis delvis därför att de har vissa speciella egenskaper, t ex talar ett bestämt språk och att individerna identifierar sig som medlemmar av gruppen. Att tala ett språk och att identifiera sig med det räcker inte till att göra en samling människor till en etnisk eller språklig grupp i en social mening. Det finns i Finland tyskar, holländare, danskar, tanzanier osv,

men de bildar inte särskilda etniska eller språkliga minoriteter i det finländska samhället. En språklig eller etnisk minoritet blir en samling människor först när det förekommer bestämda regler, mekanismer och sociala arrangemang för hur kulturtraditioner förmedlas från en generation eller en människa till en annan och för hur gränserna mellan t ex olika språkgrupper skall dras. I det gamla bondesamhället var dylika regler, mekanismer och arrangemang klara och fasta trots att de samtidigt var informella och inofficiella. Alla visste vart de hörde och vilka seder som det var viktigt att följa. I dag fyller otaliga organisationer och föreningar delvis samma funktion som sedvänjorna i det gamla bondesamhället. Tillsammans med de svenska institutionerna hjälper organisationerna oss i dagens samhälle att bli delaktiga av kulturtraditionerna och att upprätthålla en social identitet. Utan svenska institutioner och organisationer i t ex Helsingfors med omnejd skulle svenskan och finlandssvenskarna mycket snabbt vara ett minne blott. I själva verket är de svenska institutionerna och organisationerna inget bihang eller någonting tillfälligt: de är både en nödvändig del och en förutsättning för att man över huvud taget kan tala om en finlandssvensk kultur.

Den finlandssvenska samhörigheten förutsätter alltså i högsta grad att det finns institutioner, såsom den svenska skolan och organisationer, både kulturella och politiska, som omspannar alla landskap. Därför är en allmän finlandssvensk samhörighet inte bara en känslorak, utan också ett rationellt och praktiskt intresse. Det finns förvisso frågor och problem där man inte bara kan dra nytta av helheten, utan där det finns en betydande konkurrens om njugga resurser. Under de senaste åren har den svåraste frågan kring den finlandssvenska enheten utan tvivel utgjorts av högskoleenheternas lokaliseringsproblem. Man accepterar allmänt principen om en trepunktsmodell med Helsingfors, Åbo och Vasa som finlandssvenska högskoleorter, men i praktiken har det varit oerhört svårt att uppnå enighet mellan representanterna för olika intressen. Det förefaller ganska klart att lösningarna alltmera måste bestå i att samma högskoleenhet finns på två orter. Det

är enligt min uppfattning den allmänna linje man måste arbeta på. Den har ingalunda enbart nackdelar, utan snarare fördelar. Endast genom förekomst och aktivitet på flera orter kommer man att kunna undvika de nackdelar som alltför små högskoleenheter och akademiska institutioner för med sig.

En fråga om livskvalitet

Det framförs ibland tvivel på den finlandssvenska samhörigheten och enhetstanken. Det frågas ibland i Österbotten vad man egentligen har gemensamt med den starkt tvåspråkiga befolkningen i Helsingfors. Likaså frågas det ibland i Helsingfors-regionen vad man egentligen har gemensamt med Österbottningarna. Det kanske tyngst vägande svaret är att vi blir kulturellt och socialt mycket fattigare om vi inte lyckas upprätthålla en samhörighet mellan olika landskap och olika samhällsskikt i det svenska Finland. Det är bara genom att hålla ihop det går att upprätthålla vissa för oss alla viktiga institutioner och sociala tjänster. Storleken av en folkgrupp har ett klart samband med livskvaliteten. En grupp kan bli så liten att den inte förmår upprätthålla ett mer eller mindre fullständigt kulturellt och socialt liv på sitt eget språk. Det är därför det är viktigt att försöka motarbeta minskningen av finlandssvenskarna. Det är också därför det är viktigt att betona samhörigheten från landskap till landskap och från grupp till grupp. Att arbeta för att en finlandssvensk enhet existerar över landskaps-, parti- och gruppgränser är samtidigt ett arbete för livskvalitet och goda levnadsförhållanden.

NOT

Artikeln utgör ett föredrag vid Svenska kultur-fondens årsfest i Jakobstad 18 4 1980